

ARAB VA O‘ZBEK MAQOLLARIDA MENTALITET VA MILLIY XARAKTER

Mirzoyeva Yulduz Yusup qizi

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti

“Jismoniy tarbiya va umumiy fanlar” kafedrasida o‘qituvchisi

E-mail: mirzoyevayulduz2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada arab-o‘zbek maqollarining til va madaniyatining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Shu bilan birga o‘zbek va arab tillaridagi maqollarning mavzu va g‘oya mushtarakligi, ulardagi mentalitet va milliy xarakterning ifodalanishi masalalari oydinlashtiriladi.

Kalit so‘zlar: maqol, paremiologiya, o‘xshashlik, lingvokulturologiya, madaniyat.

Bugungi kunda maqollar ustida qizg‘in izlanishlar olib borilayotgan bir paytda, maqollarning turli jihatlarini o‘rganish paremiologiya sohasining asosiy vazifalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Maqollarni qiyosiy jihatlarini o‘rganish asnosida ularning lingvokulturologik jihatlariga to‘xtalamiz. Bu orqali tadqiq etayotgan tillarimizdagi maqollarning bir-biriga o‘xshash va farqli tomonlarini, shu til egasi bo‘lmish xalqning o‘ziga yarasha madaniyati va o‘ziga xos mentalitetini ko‘rsatishga harakat qilamiz. Jumladan, o‘zbek va arab maqollarining lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilishda til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini tasvirlash, o‘zbek va arab tillaridagi maqollarning mavzu jihatidan bir-biriga oxshash tomonlarini tahlil qilish va ulardagi mentalitet va milliy xarakterning ifodalanishi kabi masalalarga chuqurroq yondashishga harakat qilamiz. O‘zbek xalqi uchun tarbiya hamisha dolzarb, kechiktirib bo‘lmaydigan masalalardan biri bo‘lib kelgan[1,70]. Paremalarda o‘zbek millatining kelib chiqish tarixi bilan birga til xususiyati, grammatik vositalarni qo‘llashdagi o‘ziga xos ko‘rinishlari namoyon bo‘ladi. Til har bir millatning madaniyatini, qadriyatlarini va e‘tiqodini, umuman xalqning o‘ziga xos jihatlarini ifodalashda eng muhim omildir. Tilshunos olimlardan Nida biror xalqning tilini o‘rganishda uning madaniyatini ham o‘rganish muhim ekanligini aytadi. Uning ta’kidlashicha, til va madaniyat bir-biriga bog‘liq ravishda rivojlangan o‘xshash sistemadir. Umuman, madaniy faktorlar misolida tilshunos Teliya ham ma’lum xalqqa va uning tarixiga tegishli bilimlar, an’ana va qadriyatlar, kundalik odatlar va boshqa madaniy ko‘rsatkichlarni insoniyatning fundamental asoslari va ular orqali dunyoni

anglashini tushuntirib o‘tadi. Uning aytishicha, til butun bir madaniyatni o‘zida ifodalay ekan, shubhasiz, paremiologiya sohasi ham tilning egasi bo‘lmish xalqning madaniyatini juda chiroyli va chuqur ifodalay oladi [1,35]. Paremalarni lingvokultralogik xususiyatiga to‘xtalar ekanmiz millatning milliy xarakteri va mentaliteti haqida so‘z ochmay ilojimiz yo‘q. Chunki har bir xalqning madaniyati, tarixi va urf-odatlarini ixcham holda yetkazib beruvchi xalq maqollari, xalqning mentalitetini ifodalashda yetakchi o‘rinda turadi. O‘zbek va arab maqollarini lingvokulturologik tahlil qilganda arab va turk tilining o‘ziga xos xususiyatlari, mavzu jihatidan bir-biriga o‘xshash va farqli tomonlari o‘rganiladi. O‘zbek xalqi ko‘p millatli xalq hisoblanadi. VIII asrda arab istilosidan keyin o‘zbek xalqining nafaqat madaniyatiga, balki til uslubida ham sezilarli o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Buni biz paremalar misolida qiyosiy tahlil jarayonida ko‘rib chiqamiz va til uslubining o‘ziga xos xususiyatlarini lingvokulturologik tahlil qilamiz. Arab va o‘zbek maqollarida mavzu jihatidan o‘xshash xususiyatlarni ko‘plab kuzatishimiz mumkin. Har qanday mavzudagi maqolni ikkala tilda ham muqobil varianti bor. Buning asosiy sababi shuki, insoniyatga tegishli xislatlar, dunyodagi hamma millatga tegishlidir. Bundan tashqari, maqollarning ikkala millatga xos o‘xshash tomonlarini arablarning yurtimizga kirib kelishi bilan bog‘laymiz. Alloh, halollik, mehnatsevarlik, yaxshilik, to‘g‘riso‘zlik, tarbiya, aqlidrok, oila, adolat, insof, ustoz-shogird, do‘stlik mavzularini o‘zida singdirgan paremalar har ikki xalq maqollarida ham birdek namoyon bo‘ladi. Masalan do‘stlik g‘oyasini o‘zida singdirgan maqollarni tahlil qiladigan bo‘lsak, arab maqollarida ham, o‘zbek maqollarida ham bu mavzuga oid ko‘plab maqollar ko‘zga tashlanadi. Arab xalq maqollarida —Do‘st do‘stni qutqazishda mashaqqatga chidaydi, —Shavqatli do‘st bir qorindan talashib tushgan birodardan ham afzal, —Chinakam do‘st bo‘lish uchun yaxshi niyatning o‘zi kifoyat va shunga o‘xshash ko‘plab do‘st haqidagi maqollarni uchratamiz [3, 35]. Bu maqollarga muqobil tarzda o‘zbek xalq maqollaridagi —Do‘stlik sinovda chiniqar, —Do‘st do‘stni kulfatda sinar, —Do‘st og‘ir kunda bilinar, —Hisobdan adashsang ham do‘stdan adashma [3, 35]. Yoki —Adolat mavzusiga oid o‘xshash maqollarni kuzatishimiz mumkin. Masalan, —Adolat qilichi keskir bo‘lar paremasi, Kuch adolatdadir maqoliga parallel tarzda qo‘llaniladi. —Ilm va ilmsizlik haqidagi maqollarga kelganda, Ilmli uy charog‘on-ilmsiz uy zimiston, —Bilimsiz kishi doim aldanadi [3,60]. Bu kabi maqollarni o‘zbek tilidagi variantlari sifatida —Ilmsiz bir yashar ilmli-ming, —Ilm yorug‘lik, jaholat, zulmat, —Ilmli olar, ilmsiz oldirar [2,226] va boshqa turli mavzudagi maqol va matallarni ko‘rishimiz mumkin. Kasb-hunarga munosabat masalasida ham ikki xalqning yakdilligini ko‘ramiz: —Har hunarning o‘z siri bor, har ishning o‘z yeri bor, —Ilmsizga ishonch yo‘q, hunarsizda quvonch yo‘q tarzidagi maqollar o‘zbek millatini hunar o‘rganishga chaqiradi. Xalq madaniyatini ko‘rsatishda maqollar eng faol

vositalardan biri sanaladi. Paremalar zamirida komil shaxs tarbiyasi yotadi. Maqol yoki matallar qaysi tilda bo‘lmasin, ularda har ikkala millatga ham tegishli tarbiyaviy munosabatni ko‘ramiz, maqollar zamirida millat farzandini ezgullikka, vatanparvarlikka, mehnatsevarlikka, halollikka, yaxshilikka va shunga o‘xshash ko‘plab ijobiy xislatlarga chorlash yaqqol ko‘zga tashlanadi. Farzand, bolalar haqidagi maqollar o‘zbek xalq maqollarida ko‘proq uchraydi. Bu xalqimizning bolajonligi, farzand tarbiyasi hamma narsadan ustun qo‘yilishi bilan baholanadi. “Ona bilan bola – gul bilan lola”, “Bolali uy – bozor, bolasiz – uy mozor”. “Bolamning bolasi qandin o‘rik donasi”. Ona va bola haqidagi maqollardan nafaqat kundalik turmushda, balki yozuvchilarning asarlarida ham keltirishimiz mumkin. Arab maqollarida “Ollah” mavzusi yetakchi mavzulardan biri sanaladi. Buni biz Islom dinining Arab dunyosida paydo bo‘lgani bilan belgilaymiz. “Qobil farzand jonga payvand”, “Farzand ko‘rdingmi, ko‘chat ek”, “Farzand baxti-ona taxi”, “Farzand kamoli-ota jamoli”, “Og‘iz bergan tangri uni berizq qo‘ymaydi” bu maqollar yuqoridagi fikrlarimiz yorqin dalilidir. Demak, xalq madaniyatini ko‘rsatishda maqollar eng faol vositalardan biri sifatida bugungi kun tilshunosligida lingvokulturologik izlanishlar jarayonining muhim mavzularidan biri hisoblanadi. Har bir maqol xalqning turmush tarzini qisqa va lo‘nda umuman olganda to‘laligicha ifodalay oladigan ko‘zgu hisoblanadi. Bu tabiiy holdir. Tilda mavjud bo‘lgan leksema o‘sha xalqning turmush tarzidan ya‘ni xalq tilidan kelib chiqqan bo‘lib, bu bevosita maqollarda ishtirok etadi va maqollar orqali xalqning madaniyati aks etadi. O‘zbek va arab tilidagi maqollarda quyidagi qiyosiy belgilar uchraydi:

- o‘zbek va arab tillaridagi mehnatsevarlik, yaxshilik va yomonlik, hayvon obrazlari qatnashgan bir qancha maqollarning o‘zbek va arab tillarida birdek qo‘llaniladi; –ayrim maqollarning ijtimoiy-madaniy, kognitiv-psixologik va fiziologik xususiyatlari nuqtayi nazaridan taqqoslanadi;

- har ikki millat vakillarining kelib chiqish madaniyati ko‘zga tashlanadi;

- Paremalarda o‘zbek va arab xalqining lisoniy xususiyatlari namoyon bo‘ladi.

Xulosa sifatida, maqollar bu xalqning madaniy merosidir. Ularda o‘sha xalqning barcha o‘y - fikrlari, dunyoqarashi, turmush tarzi, fe‘l - atvori va e‘tiqodi aks etadi. Har bir millat o‘ziga xos tavsiflarga ega ekan, bu ularning maqollariga ham ta’sir etmay qolmaydi. Hatto maqollardagi mavzular o‘xshash bo‘lsa-da, ulardagi obrazlar takrorlanmasligi bilan ajralib turadi. Aynan ana shu tasvirlar maqollardagi milliy bo‘yoqdorlikni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Amonov A.T. Paremiyalarning xususiyatlari va ularni madaniy me’ros sifatida o‘rganish // Ilmiy axborotnoma // – Samarqand 2016. № 4 –114 b.
2. Mirzayev T. O‘zbek xalq maqollari T.: —Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Bosh tahririyati, 2005. – 257 b.
3. Rasulov A. Ming bir kecha T.: —O‘zbekiston, 2015, - 367 4. Ziyonet.com
4. Астанова Г. А. МИСР ҲИКОЯТЛАРИДА ШАРҚОНА МЕНТАЛИТЕТ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2022. – Т. 5. – №. 5.
5. Астанова Г. А. “Минг Бир Кеча” Ва Ўзбек Фольклори //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 27. – С. 66-69.
6. Astanova G. A. A MASTERPIECE OF ARABIAN TALES AND WORLD LITERATURE //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 3. – С. 352-356.
7. Astanova G. A. HISTORICAL TRUTH IN THE IMAGES OF WOMEN IN SHAKHRIZAD STORIES //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 204-207.
8. Астанова Г. А. “Минг Бир Кеча” Ва Ўзбек Фольклори //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 27. – С. 66-69.